

HORUCZI LÁSZLÓ

A CSALÁDI—HÁZASSÁGI—NEMISÉGI KAPCSOLATOK NÉHÁNY DEVIÁNS JELENSÉGÉNEK PROBLÉMÁJÁHOZ

Társadalmunk több mint negyedszázados szocialista fejlődése az élet minden területén mélyreható változásokat eredményezett. A gazdasági és politikai viszonyok mellett megváltozott az emberek életmódja és gondolkodása is. A változások azonban a társadalom életének különböző szféráin más-más módon és mélységben következtek be. A döntő mértékben átalakult gazdasági, politikai viszonyokkal ellentétben a családi-házassági-nemiségi kapcsolatok — habár változás itt is mutatkozik — csak kevésbé módosultak. Eppen ezért az elkövetkező időkben fokozott figyelmet kell fordítanunk a társadalom életének erre a szférájára is. Ezt egyrészt az e területen tapasztalható viszonylagos elmaradottság, másrészt az a fontos szerep teszi indokolttá, amelyet az említett viszonyok a társadalom és az egyén életében játszanak.

A családi-házassági-nemiségi viszonyok jelentőségét mind a társadalom, mind az egyén életében számos tényező mutatja. Közülök az alábbiakban csak az ún. deviáns vonatkozásokat, az olyan káros jelenségeket emeljük ki, amelyek a fentebb említett kapcsolatok rendezetlenségéből az egyénnél bekövetkezhetnek. A deviáns jelenségek — mint majd alább látni fogjuk — sok zavart, bonyodalmat okozhatnak, sőt esetenként életbevágóak lehetnek, és ezért vitathatatlanul a családi-házassági-nemiségi viszonyoknak az egyén életében játszott nagyon is figyelemre méltó szerepe mellett szólnak. A deviáns jelenségek bizonyító jellege a problémakör fontosságát tekintve már csak azért sem lehet kétséges, mert azt érzékeltetik, hogy ezeknek az egyén is igen nagy jelentőséget tulajdonít. Abnormis cselekedetekre ugyanis — márpedig a vizsgálendő deviáns jelenségek ilyenek — csak akkor kényszerül az ember, ha valami számára fontos indíték váltja azt ki. A társadalom, illetve egy-egy társadalmi szféra deviáns jelenségeinek vizsgálata a szociológiában gazdag múltra tekint vissza. Bizonyos nem lebecsülendő eredmények a magyar szociológiai életben is fellelhetők. Ennek ellenére a deviancia fogalmának használata, értelmezése közelről sem tisztázott egyértelműen. Jelentős próbálkozásnak és előrehaladásnak könyvelhetjük el Andorka Rudolf és Buda Béla *Valóság*-ban megjelent tanulmányát a deviancia fogalmáról, létrejöttének sajátosságairól.¹ A deviáns jelenségek a társadalom életének nem elhanyagolható megnyilvánulásai. A társadalmi szférák lényegét mutatják meg, de fonákul negatív vonatkozásban. Az esetek többségében a deviáns jelenség egyet jelent a problematikussal, az abnormissal, a társadalmi átlagtól torzulásos formában való eltéréssel. Annak ellenére, hogy a deviancia megítélése történeti és osztály szempontból gyakran eltérő, mégis azt mondhatjuk, hogy a deviáns jelenségek mind a társadalom, mind a csoport, mind pedig az egyén számára károsak. Ahhoz, hogy egy társadalmi jelenség lényegét, mibenlétét igazán megérthessük, nélkülözhetetlen a deviáns vonatkozások ismerete. Persze, a deviáns vo-

¹ Andorka Rudolf—Buda Béla: *Egyes deviáns viselkedések okai Magyarországon*. *Valóság*, 1972. 11. sz. 55. l.

natkozások önmagukban nem szolgáltatnak kellő alapot egy-egy jelenség lényegi megismeréséhez, mert a lényegnek csak egy oldalát, azt is torzult formában tükrözik, de esetenként éppen ez torz forma, a fonákjáról való visszatükrözés teszi lehetővé a látszattól való megszabadulást. A deviáns megnyilvánulások különösen jelentősek a társadalmi gyakorlat, a praxis számára. Ugyanis az előrehaladás, a fejlődés az esetek egy részében mindig a hibák, a torzulások, tehát a deviancia felszámolásával, kiküszöbölésével kezdődik, illetve ahhoz járul elengedhetetlen feladatként. Magától értetődően minden torzulás, vagy hiba nem jelent devianciát, hanem elsősorban azokat a torzulásokat és abnormitásokat szoktuk ide sorolni, amelyek az egyes emberek tevékenységében (elsősorban viselkedésében) jelentkeznek, és amelyek olyan méreteket öltenek, hogy már veszélyesek a társadalom számára, a társadalom nem nézheti tétlenül ezeket a jelenségeket. Ilyen értelemben tekintjük deviáns viselkedésnek vagy magatartásnak az öngyilkosságokat, a bűnözést, az alkoholizmust, az ideg-elme betegségeket stb.

A deviáns jelenség, illetve magatartás az esetek többségében számos tényező együttes hatásának az eredménye. A deviancia kialakulásában szerepet játszhat a társadalom, a család, örökölt hajlamok, fogyatékoságok, a baráti kör, az iskola, sikerek, illetve kudarcok, a legkülönbözőbb véletlenek stb. Bár minden esetben több tényező hat, mégis legtöbbször kimutatható egy meghatározott ok elsődleges, kiemelkedő vagy kiváltó szerepe: Így gyakori eset, hogy a deviáns viselkedésmódot elsősorban a családi-házassági-nemiségi viszonyok determinálják, illetve e szféra váltja ki közvetlenül a devianciát, vagy másképpen megfogalmazva: a végső lökés eredete a családi-házassági viszonyok területén található meg.

Az emberi történelem (részben napjaink története is) azt mutatja, hogy a családi-házassági-szexuális viszonyok a legkülönfélébb indítékok alapján gyakran válnak abnormissá, deviáns jellegűvé, és eredményeznek ezáltal súlyos megrázkódtatásokat, tragédiákat az emberek életében. A megrázkódtatások, tragédiák, keservek, amelyek az említett viszonyokból adódnak, az esetek egy részében a család-házasság-nemiség révén csak közvetítettek illetve realizáltak. Ezen azt kell értenünk, hogy az elsődleges hatás, amely ezeket a viszonyokat abnormissá tette, nem a családból ered, hanem pl. a szülőktől, a barátoktól, a társadalom gazdasági, politikai viszonyaitól, vagy az egyik fél beteges hajlamaitól stb. származtatható. A nem kívánatos deviáns jelenségek száma, amelyeknek egyébként közvetlen forrása az említett viszonyokban keresendő, különösen akkor jelentős, amikor az ide vonatkozó és még hivatalosan elfogadott normák és elképzelések egy túlhaladott, letűnt társadalmi kornak a maradványai és képtelenek az új kialakulóban levő társadalmi viszonyokkal és gondolkodásmóddal összhangba kerülni, így a megcsontosodott normák és az új viszonyok diktálta normák között szükségszerűen konfliktusok keletkeznek. Ilyen konfliktusnak lehetünk tanúi napjaink magyar családi-házassági-nemiségi viszonyait vizsgálva is. A kapcsolódó normák egy része: férfi és női egyenjogúság, család és gyermekvédelem tartalmas, érzelemgazdag viszony megkövetelése férfi és nő, szülő és gyermek között a szocializmus szellemében fogantak, azonban a normák más része még megőrizte a katolikus felfogás szellemiségét (pl. a nemiség bűn, tilos a válás, tilos a fogamzásgátlás stb.), míg a normák egy további része a kispolgári, polgári, egoista, dehumanizált, anarchista stb. jegyeket hordozza magában. Ez a többféle normát magában hordozó normarendszer nem képes megfelelő kereteket adni a magatartás számára, mert ellentmondásban áll — legalábbis nagyon sok vonatkozásban — mind a társadalmi viszonyokkal, mind pedig egy napjainkban normálisan megvalósítható családi-házassági életvitellel. Bizonyos deviáns jelenségek tehát ennek az ellentmondásnak a következményei. Más deviáns jelenségek kap-

csolódhatnak például a gazdasági viszonyokhoz pl. a lakáskérdéshez, a családok keresetéhez stb. Végső soron leszögezhetjük, hogy a családdal, házassággal, nemiséggel kapcsolatos devianciához az ún. konfliktust kiváltó tényezők járulnak hozzá, amelyeknek száma rendkívül nagy lehet, és amelyek maguk nem azonosak a deviáns viselkedésekkel.

A családi-házassági-nemiségi viszonyokból adódható sajnálatos, deviáns jelenségek skálája rendkívül széles. A következőkben vizsgálandó esetek emiatt még egy viszonylagosan elérhető teljesség igényével sem léphetnek fel. A tárgyalt vonatkozások többé-kevésbé kiragadottak, és csupán az a funkciójuk, hogy meghatározott keretek között érzékeltessék az adott kapcsolatot; azt, hogy a család-házasság-nemiség az egyént nagy mértékben determináló tényezők egyike.

A deviáns jelenségek közül — elsősorban tragikus, megdöbbentő jellegük miatt — kiemelkednek az *öngyilkosságok*. A megdöbbentő jelleget az adja, hogy közismerten minden ember számára a legfőbb érték az *élet*. Ha netán az ember olyan helyzetbe kerül, hogy akár az életét is eldobja, akkor az ezt kiváltó ok feltétlenül a leglényegesebb számára, hiszen a legerősebb ösztönnek, az életösztönnek legyőzésére készíti. Az öngyilkosságok okait vizsgálva megdöbbentő tény tárul elénk. Az öngyilkossági kísérletek döntő többsége ugyanis közvetlenül vagy közvetve a család-házasság-nemiség problémáihoz kapcsolódik. Az adatok a következőképpen mutatják ezt: az 1962—63-as években Magyarországon az ismert okú öngyilkossági kísérletek között a családi viszály 50,8%-kal az első, a szerelmi bánat 12,1%-kal a második helyet foglalja el. Ha ehhez hozzászámítjuk az öregkor és elhagyatottság miatt elkövetett öngyilkosságok 1,8%-os arányát is, akkor végeredményben azt kapjuk, hogy e tényezők együttesen az öngyilkossági okok 64,7%-ot teszik ki, tehát az összes kísérletek majdnem kétharmada a család, házasság, nemiség zavaraiból adódik.² Igaz, hogy ez a kép módosul a halállal végződő öngyilkosságoknál, mert itt a fenti okokból adódó halálesetek együttesen 30,3%-ot tesznek ki, de így is kevés hiján az összes okok egyharmadát képezik.³ Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy még számos más, igen lényeges tényező is szerepet játszik az öngyilkosságot kiváltó okok között, a főszerepet mégis, a jelenség bekövetkezését előidéző fő vagy közvetlen okot a családi-házassági-nemiségi kapcsolatok jelentik.

Önmagában az a tény, hogy a család-házasság-nemiség minden egyebet megelőző az öngyilkosságot kiváltó okok sorában, sokirányú gondolathoz, asszociációhoz és következtetéshez szolgálhat alapul. Az első — amire már utaltunk —, hogy ez az egyén életének egyik leglényegesebb alkotóeleme, továbbá igen sok bajnak, kinnak, problémának lehet a forrása abban az esetben, ha abnormis, ha nincs rendben. Öngyilkossághoz csak a legvégső esetekben fordul az ember, s ha legtöbbször ilyen jellegű problémák miatt, akkor arra következtethetünk, hogy az életet megkeserítő rossz és nehezen elviselhető hatások szintén nagy mértékben innen származnak. Azt jelenti-e ez, hogy ha okát próbálnánk adni mindannak, ami az életben rossz, az okok között a család-házasság-nemiség foglalná el az első helyet? Vannak, akiknek ez a véleményük, és arra hivatkoznak, hogy az öngyilkosságok okainak arány szerinti megoszlása is közvetlenül ezt mutatja. Ez a vélemény azonban elfogadhatatlan, mert az öngyilkosok a társadalom tagjainak csak nagyon kis hányadát képezik, és az öngyilkoságnál, ha dominál is ez az egy fő ok, mint erre már utaltunk, legtöbbször komplexen, több tényezővel együttesen érvényesül. Továbbá az átlagemberre nem

² Statisztikai Szemle, 1965. febr. 158. l.

³ Uo.

jellemző az öngyilkosok mentalitása, véleménye stb., és így ebből általánosító következtetéseket levonni csak erős fenntartással lehet.

Más vonatkozásban azonban feltétlenül el kell fogadnunk azt a véleményt, hogy a család-házasság-nemiség szférája, amennyiben nem zökkenőmentes, nem harmónikus, egyike lehet azoknak a legfőbb okoknak, amelyek az ember életét megkeserítik. Emellett szól az is, hogy, ha egy másik oldalról vizsgáljuk az összefüggéseket, az élet-örömök, az ember életét gazdagító és megszépítő jelenségek oldaláról, azt látjuk, hogy a család-házasság-nemiség ugyancsak előkelő helyet foglal el, egyike a legtöbb élet-örömet kiváltó tényezőknek. Az, ami normális esetben nagy mértékben szerez az embernek örömet, ha abnormis, ha rendezetlen, ugyanolyan nagy mértékben forrása lehet a fájdalomnak, kinnak — magától értetődően nemcsak az egyén, de a társadalom életének is olyan jelensége, amely mellett nem mehetünk el szóltanul, amellyel foglalkoznunk kell.

A nem kívánatos deviáns jelenségeket tovább vizsgálva gyakoriságánál fogva szembevetendő a *bűnözővé válás*. A bűnözés okaival, a bűnözővé válás feltételeivel a kriminológusok régóta foglalkoznak, és általános megállapításnak tekinthető, hogy a bűnözővé válásnak nagyon sok oka és forrása van, és a legtöbb esetben több ok egyszerre történő kölcsönhatása figyelhető meg. Azonban a bűnözővé válás — különösen pedig a fiatalkorú bűnözés — ilyen vagy olyan formában majdnem mindig a család, a házasság problémájához is kapcsolódik. A fiatalkorú bűnözés esetében, mint néhány ide kapcsolódó szakvélemény és tény is mutatja, a családi vonatkozások szinte döntő jelentőségűek. A következőkben a szakirodalom felhasználásával, néhány idézettel és adattal kívánjuk érzékeltetni azt a tényt, hogy az említett viszonyok mennyiben lehetnek forrásai a deviáns viselkedésnek. Nagyon figyelemre méltó ebben a vonatkozásban az alábbi megfogalmazás:

„A fiatalkorú bűnözők életrajzi adataiban visszatérő mozzanatként jelentkezik a családi élet szétesettségének, megbolygatottságának romboló hatása. Jean Chazal szerint például a családi élet krízise a fiatalkorú bűnözés és az erkölcsi züllés ugrásszerű növekedésének egyik legfőbb indítéka”⁴ — olvashatjuk Huszár Tibor *Fiatalkorú bűnözők* c. könyvében.

Hasonlóan vélekedik egy másik, ugyanezzel a témával foglalkozó szerző, Dr. Vigh József is, aki *A fiatalkorú bűnözés és a társadalom* c. művében egyebek között a következőket írja:

„A fiatalkorú fejlődése, nevelése szempontjából a társadalmi kapcsolatok közül a családi viszonyoknak van a legnagyobb jelentősége. A széttört családi otthonok, a családi veszekedések és verekedések a gyermek jelenlétében, dűrya bánásmód a gyermekkel, a helytelen nevelési módszerek, a nevelés elhanyagoltsága stb. mind olyan tényezők, amelyek károsan befolyásolják a fiatalkorú fejlődését, és könnyen bűnözéshez vezetnek.

A bűnözés útjára jutott fiatalkorúak nagy többségénél nem is annyira a bűncselekmény elkövetésekor fennálló, mint inkább az előző családi körülmények játszanak döntő szerepet. Ha a fiatalkorú nevelése során nem alakul ki benne a megfelelő társadalmi szemlélet, jelleme, személyisége helytelen irányba fejlődik; úgy fennáll a lehetősége, hogy jelentéktelen külső káros hatásokra is bűncselekményt kövessen el.”⁵

Ezek a vélemények két magyar szerzőnek az álláspontját jelentik, de összhangban állnak a kapcsolódó nemzetközi irodalomban található felfogásokkal is, így álta-

⁴ Dr. Huszár Tibor: *Fiatalkorú bűnözők*. Bp. 1964., Tankönyvkiadó. 104. l.

⁵ Dr. Vigh József: *A fiatalkorú bűnözés és a társadalom*. Bp. 1964, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 174. l.

lánosan elfogadottaknak tekinthetők. Ezt igazolja az is, ha ezeket a véleményeket a statisztikai adatok tükrében vizsgáljuk, akkor ugyanis az alábbi táblázatban a következő képet kapjuk. (A táblázattal kapcsolatban a következő megjegyzést tartjuk szükségesnek: Ez a táblázat egy reprezentatív, tehát nem a teljes felmérést jelent, és csupán azoknak a fiatalokéknak a családi adatait tartalmazza, akik 1957. márciusában a Gyermekvédelmi Osztályon, Aszódon, Rákospalotán és Sátoraljaújhelyen voltak előzetes letartóztatásban, vagy jogerősen elítélve).

Megnevezés	Gyermekvédelmi Osztály	Aszód	Rákospalota	Sátoraljaújhely
Apa nem él	46	17	20	11
Anyja nem él	26	10	25	7
Egyik szülő sem él	20	4	26	10
Elváltan élnek	29	12	26	12
Börtönben (letartóztatásban) van	68	29	31	22
Együtt élnek	2	3	1	1
Összesen:	191	75	129	63

„E reprezentatív adatok szerint tehát 458 gyanúsított vagy jogerősen elítélt fiatalok közül 222, azaz 48,5% árva, illetve félárva. Az elvált szülők aránya viszonylag nem magas: 17,2%. Igen jelentős ezzel szemben a letartóztatásban vagy börtönben levők száma: 150, ami 32,7%-nak felel meg.”⁶

Ehhez még hozzátehetjük, hogy rendkívül alacsony azoknak a száma, akiknek a szülei együtt élnek; mindössze hét eset, ami az egésznek csak 1,53%-a. Továbbmenve, viszonylag magas azoknak a száma, akiknek az apja nem él: 94, míg ahol az anyja nem él, kevesebb: 68. Az előbbi 20,5%-ot, az utóbbi pedig 14,8%-ot jelent, tehát az apa hiánya ebben a vonatkozásban sokkal jelentősebb.

A fiatalok bűnözés mint deviáns viselkedés, rendkívül bonyolult, összetett problémát jelent. Létrejöttének formái, módozatai nagyon változatosak, ugyan-csak változatosak és összetettek azok az okok is, amelyek kiváltják a bűnözővé válást. A fiatalok bűnözését korunk — különösen a tőkés országokra vonatkoztatva igaz ez — egyik sajátos jelenségének tekintik. Összefonódása a technikai haladással, de különösen az abból fakadó életmód és értékrend változással nehezen vitatható. Nehezen lehet vitatni ebben a folyamatban azt a szerepet, amelyet az imperializmus válsága, a dekadens sex és krimi irodalom, fegyverkezés stb. játszik. Ezekkel együtt azonban — a bemutatott adatok is érzékeltették — igen jelentős szerepet játszik a család is, sőt az esetek többségében a családnak meghatározó szerepe van. Mivel a fiatalok bűnözését csak abból acélból érintettük, hogy egyike a családi-házassági viszonyokból fakadó deviáns jelenségeknek, a szerteágazó és nagyon sokrétű problémáival nem tartjuk szükségesnek foglalkozni, helyette néhány vonatkozásban a felnőttkori bűnözésre térünk ki.

A felnőttkori bűnözés is mint deviáns jelenség ugyancsak szoros kapcsolatban áll a családdal, házasság, nemiség zavarai. Ez a kapcsolat abban is jelentkezik, hogy a fiatalok bűnözők nem elhanyagolható hányada válik bűnözővé felnőtt korában, a fiatalokéknál pedig az indítás, illetve az egyik leglényegesebb kiváltó ok a rendezetlen, nem kielégítő családi viszonyokhoz kapcsolódik.

⁶ Dr. Huszár Tibor: i. m. 146—147. l.

A felnőttkorú bűnözésnél nehéz kimutatni a család-házasság-nemiség területén jelentkező zavarok közvetlen kihatását a bűnözésre, de az ilyen jellegű kapcsolat meglelte érthetővé és bizonyítottá válik akkor, ha figyelembe vesszük az ezen a területen meglevő súlyos problémákkal küzdő egyén mentalitását, lelkiállapotát. Ez a lelkiállapot több formában nyilvánulhat meg. Jelentkezhet mint szeretethiány, meg nem értés, kiközösítettség, megvetés, megcsalás, kijátszás, senkihez sem tartozás, az élet értelmének az elvesztése, tehetetlenségi érzés a sorssal szemben, örökös feszültség stb. Ezek mind azt eredményezik hogy az egyén könnyebben válik meg gondolatlanná, és hajlamosabb lesz olyan tettek elkövetésére, amelyeket normális családi-házassági-nemiségi viszonyok és a hozzájuk fűződő érzelmi kötődés meglete esetén nem vinne véghez; éppen a családhoz tartozás gátolná meg ebben. Elgondolkodtató esetet közöl a Népszava 1965. november 7-i száma *Korai házasság, rossz társaság — és áruházi tolvajlás* címmel:

„Két asszony bukásának indítóokait próbáljuk kibogozni. Egyikük alig 18 éves, a másik éppenhogy betöltötte a 20. évét. P. Kálmánnét gyermeklánynak nézné az ember, ha nem tudná, hogy már elvált és két éves gyermeke van.” A 18 éves P. Kálmánné barátnőjével, a 20 éves Á. Tibornéval áruházakból rendszeresen lopkodtak, míg az egyik alkalommal rajtakapták őket. Arra a kérdésre, hogy miért folytattak ilyen jellegű tevékenységet, mind a ketten azzal válaszoltak, hogy nem sikerült a házasságuk, rossz volt a családi életük. P. Kálmánné így nyilatkozott:

„A fő baj azonban az volt, hogy gyermek fejjel férjhez mentem, s amikor férjem otthagytott, anyám nem volt mellettem. Ha vele laktam volna, mindez talán nem történik meg.”

A másik asszony, Á. Tiborné is hasonlóan vélekedik. Bűnözővé válását ő is korai és rossz házasságából igyekszik levezetni:

„17 éves voltam, amikor férjhez mentem. Anyósom haragudott rám, mert semmit se hoztam a házhoz. A válás után Pécsre költöztem és könnyelmű társaságba kerültem. Ezért vetemedtem lopásra. Szabadulásom után egy férfihoz költöztem, Pest környékére, ő azonban ivott és otthagytam. Pestre jöttem és még mielőtt P. Kálmánnéval megismerkedtem volna, elköttem egy-két áruházi lopást. Azután már együtt jártuk az áruházakat.”

Ennek a két asszonnak az esetében tehát a rendezetlen, abnormis családi-házassági viszonyok vezettek a bűnözéshez, és bár más tényezők is közrejátszottak — munkakerülés stb. —, vitathatatlan, hogy az indítás a családi-házassági szféra területéről történt. Ugyanis ha többé-kevésbé rendezett családi-házassági viszonyok között éltek volna, annak óriási visszatartó ereje meggátolhatta volna a bűncselekmények elkövetését, mert a családtagok kontrollja nehézségeket, akadályokat jelent a bűnözővé váláshoz, és végül a családi életből adódó elfoglaltságok nem biztosítanak annyi szabadidőt, amennyi szükséges a bűncselekmények kitervezéséhez és véghezviteléhez. Félreértések elkerülése végett, nem arra gondolunk, hogy a normális családi élet önmagában elegendő a bűnözés felszámolásához, vagy ellenkezőleg, hogy a családi élet zavarai jelentik a fő okot a bűnözővé váláshoz, hanem arra, hogy az e területen fellépő abnormitások lényeges összetevői lehetnek a bűnözővé válásnak.

A családi-házassági-nemiségi szféra zavarai és a bűnözés közötti kapcsolat különös élességgel és plaszticitással jelentkezik az élet elleni bűncselekményeknél, a *gyilkosságoknál*. Leszámítva a háborús körülmények közepette és az örültek által elkövetett gyilkosságokat, a legszörnyűbb bestiális gyilkosságok a család-házasság-szexualitás szférájához kapcsolódnak. Ezek közül is kiemelkednek a szexualitás motiválta élet elleni bűncselekmények. A Belügyminisztérium által kiadott „Húsz év a nép szolgáltaában” sorozat *Élet elleni bűncselekmények* c. kötet szerzői — akik kétségtelen-

nül szakértői az adott problémának — számos konkrét esetet írnak le, és a szexualitás ilyen jellegű kihatásáról így vélekednek:

„A szexuális kérdéseknek egyébként az élet elleni bűncselekmények területén figyelemre méltóan kiemelkedő szerepük van. *Valamilyen formában csaknem valamennyi élet elleni bűncselekménynél előfordulnak.* (Kiemelés tőlem — H. L.) Az e csoportban ismertetett bűncselekményeknél a szexuális és az elferdült nemi hajlam elsődleges motívumként jött számításba. A kriminalisztika történetében talán kevés olyan emlékeztető ügy volt és lesz, mint Jancsó Ladányi Piroska, vagy Vass Gyula esete, akik mindketten öt-öt ember halálát okozták.”⁷

Jancsó Ladányi Piroska Törökszentmiklóson 1953. október 13-tól 1964. augusztus 14-ig öt fiatal lányt gyilkolt meg, hogy ezáltal szerezzon elferdült hajlamú nemi szükségleteire kielégülést. A szegedi Vass Gyula pedig egyik nőismerősét, aki nem volt hajlandó nemi közösülésre, baltával agyonverte, majd hogy a tettét titokban tudja tartani, megvárta, amíg a meggyilkolt nő családtagjai hazajönnek és sorban meggyilkolta őket is. Közben attól sem rettent vissza, hogy nemi vágyait a haldokló nőkön elégítse ki.⁸

A fentebb idézett mű szerzői kifejtik véleményüket a már említettekkel teljes összhangban egy másik ügy kapcsán is, ahol szintén a szexualitás vezetett egy rendkívül bestiális gyilkossághoz.

„Az élet elleni bűncselekmények elkövetésénél, még ha nem is elsődleges motívumként, de a *szexuális kérdések rendkívül nagy szerepet játszanak.* (Kiemelés tőlem — H. L.) A Pente Béla és Varga Miklós által elkövetett gyilkosság esetében az elsődleges motívum a szexuális indíték volt. Mindketten az elferdült nemi hajlamú férfiak legveszélyesebb csoportjába tartoztak, akik évek óta — legalább gondolatban — úgy okoztak maguknak nemi kielégülést, hogy közben emberek ölését, fojtogatását, törését, zúzását és egyéb szadista cselekményeket képzeltek maguk elé. Már az ilyen természetű gondolatokra is fokozott szexuális izgalomba kerültek. Állapotuk rendkívül veszélyes volt, a szadista kéjgyilkosságot már oly sokszor maguk elé vetítették, hogy annak tényleges végrehajtása nem állt távol tőlük. Ilyen két gonosztevő áldozata lett szüleinek reméltsége, a 11 éves Pintér Pali.”⁹

A szexualitás motíválta emberölések mellett a családi-házassági viszályok is elvezethetnek gyilkosságokhoz. Az ilyen jellegű gyilkosságok hosszú évek veszekedéseinek és igen gyakran verekedéseinek, gyűlölködéseinek az eredményei. Gyakori, hogy a gyilkosságokat, öngyilkosságokat követik, és az is előfordul, hogy az ilyen jellegű problémák teljes családok kiirtásához vezetnek. Hogy a családi élet megbolygatása és rendezetlensége a kriminológiával milyen kapcsolatban van, arra vonatkozólag sokat mond az alábbi eszmefuttatás, amely szintén a már idézett műben található, és amely az adott probléma megértéséhez véleményünk szerint jelentős mértékben hozzájárul:

„A házastársak közötti emberölési ügyek tartósan elromlott családi élet miatt történnek. Olyan családi élet miatt, amelynek állandó kísérő jelensége a durva veszekedés és a tettegesség. Évek folyamán a túlfűtött vad szenvedélyek különböző bántalmazásokban robbannak ki. Szinte minden esetben kísérő jelenség egyik-másik vagy mindkét házastárs hűtlensége.

A legtöbb hasonló típusú ügy vizsgálatánál második kérdésként az merült fel, hogy vajon miért nem szakítják meg a házastársak a már ürhetetlenné vált együtt-

⁷ *Élet elleni bűncselekmények.* Bp. 1965, BM. Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség. 8—9. l.

⁸ Uo. 8—9. l.

⁹ Uo. 232. l.

élet? Ezúttal ugyanis elkerülhető lenne a végkifejlés, az emberölés elkövetése. A kérdésre természetesen minden esetre alkalmazható választ nem lehet adni. Az okok a legkülönbözőbbek. Gyakran a gyermek szeretete, az attól való megválás nehézsége, máskor a lakáshiány, vagy éppen a lakás és berendezési tárgyak birtoklási igénye, az esetek nagy részében pedig a másik félről való lemondás nehézsége — akár továbbra is fennmaradó szerelemből, szexuális kapcsolatokból, vagy éppen gyűlöletből — az együttmaradás oka. Nem tévedésből szerepel az okok között a gyűlölet, amely a vizsgált esetekben sokszor olyan mérvű, hogy *inkább féken tartja a túrheterotenné váló rossz együttélést csak azért, hogy a másik félnek se legyen jobb, ne tudjon az általa választott partnerrel új életet kezdeni.*¹⁰

A fentebb elmondottakat egy kriminál-statisztikai vizsgálat eredményei is alátámasztják, ahol a szerzők az élet elleni bűncselekmények okait és körülményeit vizsgálták statisztikai módszerekkel. A vizsgálat csupán arra a 352 személyre terjedt ki, akiket Magyarországon 1962-ben élet elleni bűncselekmény (illetve élet elleni bűncselekménykísérlet) vádjával jogerősen elítéltek. A vizsgálatot végzők szerint azonban az itt közölt eredmény megegyezik a hasonló nemzetközi vizsgálatok eredményeivel és alapul szolgálhat általánosító következtetések levonására.

Az egyik általános következtetés, amelyet levonhatunk, hogy a gyilkosságokat motiváló tényezők sorában a család, házasság, nemiség problémái mint meghatározó tényezők az elsők között szerepelnek. A családi konfliktus, a féltékenység és nemi vágy együttesen mint motiváló tényezők a kiváltó okok 25%-át teszik ki, és így megelőzik a második helyen 22%-kal álló vita-veszekedés-verekezés tényezőket.¹¹

Egy további, ugyancsak fontos következtetés, hogy a rendezett családi-házassági-nemiségi viszonyoknak jelentős a visszatartó ereje, amit az bizonyít, hogy (különösen férfiaknál) az élet elleni bűntetteket többségében azok követik el, akik házasságon kívül élnek. A tanulmány szerzői ezt a következőképpen fogalmazzák meg: „A nőtlen és az elvált férfiak élet elleni bűnözésének gyakorisága — a nyers arányszámok alapján — az átlagosnál lényegesen magasabb; a házasoké viszont jóval alacsonyabb.”¹² Mint az adatok is reprezentálják, százezer felnőttkorú és családos férfinépességre jutó elítéltek összetétele a következő: 7,3 házast mondtak ki bűnösnek az emberölés, illetve az emberölési kísérlet bűnében, 14,5 nőtlent, 13 elváltat és 8,3 özvegyet, azaz összesen 35,8 házasságon kívüli és 7,3 házast elítélt jut százezer felnőtt férfira.¹³

Bizonyos mértékig eltérő képet kapunk a nőknél. „Az emberölést, illetve annak kísérletét elkövető nők négyötöde házast volt (Henting szerint ez az arány 75 százalék), jöllehet a felnőttkorú női népességnek csak kétharmada férjezett. A házast nők ilyen arányú kriminalitása tehát az átlagosnál magasabb, ami nyilvánvaló összefüggésben van azokkal a később tárgyalandó kérdésekkel, hogy a nők emberöléseinek motívuma legtöbbször családi jellegű, és cselekményük az esetek nagyobb részében férjük ellen irányul.”¹⁴ (Kiemelés tőlem — H. L.)

Az a jelenség, hogy a nők az esetek többségében férjüket gyilkolják meg, több tényezőnek a következménye: „Az egyik ilyen tényező, hogy a férfiak több időt töltenek otthonukon kívül, életük kevésbé koncentrálódik családjuk köré, mint a nőké. Így fokozott a lehetősége annak, hogy idegen személyekkel kerüljenek konfliktusba. A másik tényező családi életen belüli. Rossz családi élet, gyakori konfliktus.

¹⁰ Uo. 160—161. l.

¹¹ *Statisztikai Szemle*, 1966. 6. sz. 619—620. l.

¹² *Statisztikai Szemle*, 1966. 5. sz. 468. l.

¹³ Uo. 468. l.

¹⁴ Uo. 468. l.

tusok esetén a fizikailag erősebb férfi akaratát — szükség szerint — ereje alkalmazásával is érvényre tudja juttatni. A férfi eme fölényét a nő alig, vagy egyáltalán nem képes ellensúlyozni. Éppen ezért míg a férfi egyszerű bántalmazással torolja meg az őt ért tényleges, vagy vélt sérelmeket, és konfliktus esetén házassági vagy élettársát megveri, a nő — gyengébb lévén — ezt nem teheti meg. Azokban az esetekben tehát, amikor már — a gyakran rendszeres — bántalmazást nem képes tovább elviselni, vagy családi konfliktusát csak erőszak útján véli megoldhatónak, házassági, illetve élettársi megölését választja, vagy a dulakodás során önmaga védelmére, vagy felingerelve megtorlásként olyan eszközöket használ, amelyeknek alkalmazása a sértett halálát, vagy életveszélyes sérülését okozza.”¹⁵

Ezekhez hozzásorolhatunk még olyan tényezőket is, hogy a nők életcélja általában túlzottan család- és házasságcentrikus, és ha itt csalódnak, akkor minden ábrándjuk, illúziójuk végső soron az élet értelme rombadól, és szükségét érzik annak, hogy bosszút álljanak azon, aki „elrontotta az életüket.” Továbbá jelentős szerepe van a nők nagyobb számú kriminalitásának ebben a vonatkozásban annak a szomorú ténynek is, hogy a női egyenjogúság a családon belül még mindig nem valósult meg. Ugyanis a családi gondok és feladatok túlsúlyát még mindig a nő kénytelen viselni. A férfiak egy része — főleg annál a társadalmi csoportnál, ahonnan az adott bűntettben a bűnözők jelentős része kikerül — a feleséget *olyan tulajdonának* tekinti — sok esetben cselédjének, személyes szolgájának —, akivel szemben neki csak jogai vannak, de kötelességei nincsenek. Így gyakori, hogy az ilyen áldatlan állapot elleni lázadás elvezet a férj megöléséhez, mint egyetlen lehetséges megoldáshoz.

Az előzőekben bemutatott kapcsolatok és összefüggések mellett továbbiak felsorolása is lehetséges lenne. Ezekről azonban most eltekintünk, mert célunk nem a családi-házassági-nemiségi problémák és a kriminalitás összefüggésének feltárása. A következőkben a negatív kihatások néhány vonatkozását kívánjuk megvilágítani más, oldalakról is. Elsősorban arra a kérdésre kívánunk választ adni, hogy a családi viszályok, a belső mozgásuk következtében *miért fajulnak el* olyan nagymértékben, mint azt az előzőekben felsorolt adatok is mutatták.

A családi-házassági-nemiségi viszonyok súlyos problémáinak és negatívumainak az egyénre gyakorolt minden másnál kellemetlenebb és károsabb hatása többek között abban leli magyarázatát, hogy éppen a házastársi viszály válik a legkönnyebben permanenssé, és ez alól tudja — még a kezdeti jószándék ellenére is — a legnehezebben kivonni magát az egyén. Ugyanis a házassági-családi viszály és veszekedés, valamint az ember egyéb, nem családi jellegű viszályai összehasonlításainál szembe tűnő, lényeges különbségek és eltérések figyelhetők meg. Az egyik ilyen lényeges különbség és eltérés, *hogy az egyén a nem családi jellegű veszekedés, áskálódás elől valamilyen formában elmenekülhet, míg a családi viszály és veszekedés elől szinte képtelen menekülni, mert a házastársal az esetek többségében együtt kell élnie.* Ezt az együttélési — pontosabban fogalmazva — együttlakási szükségességet a nem megfelelő lakáviszonyok nagyon gyakran válás után is rákényszerítik a házastársakra.

A családon kívüli viszály, vagy rossz kapcsolat szereplőit illetően hármas alternatíva fennállása lehetséges az egyénre nézve. Fennállhat a viszály: először vele egyenrangú, tehát mellérendeltségi viszonyban levő más egyénnel, másodszor a hozzá képest fölérendelt vezető (beosztott—vezető) relációjában és harmadszor a hozzá képest alárendelt személy (vezető)—beosztott relációban is. Ezek az alternatívák az egyén számára a munkahelyén jönnek létre, ahol az ember bizonyos mértékig együtt kell, hogy tevékenykedjen másokkal. Ezt az együttműködést azonban a minimumra lehet csökkenteni akkor, ha ellenséges viszony alakul ki a munkatársak között,

¹⁵ Statisztikai Szemle, 1966. 6. sz. 614. l.

és ez az adott egyén számára kellemetlen. Megvalósítható, hogy csak a legelkerülhetetlenebb hivatalos dolgokról beszéljenek, ezen belül is más-más módon és formában a mellérendelt, valamint az alá- és fölérendelt személyekkel. De a házasságon belül — különösen ha gyermekek is vannak — elkerülhetetlen az érintkezés, az együttműködés és „a dolgok megbeszélése”. Ez részben abból következik, hogy amíg normális volt a házassági kapcsolat, kialakultak az együttélési, családon belüli munkamegosztási szokások, létrejöttek megvalósult és meg nem valósult tervek stb., és az ezekből adódó tények és következmények kényszerítik az egyént a kapcsolatok fenntartására. Másrészt pedig a gyermekek, rokonok, ismerősök megléte is elengedhetetlenül feltételezi a kapcsolatok és az érintkezés ilyen vagy olyan formájának a meglétét. Végül pedig mindezekkel együtt a közös lakás, a közösen szerzett tulajdon is azt eredményezik, hogy a házastársaknak nemcsak bizonyos mértékig, hanem sokat kell együtt lenniük. Ha az emberek sokat vannak együtt, akkor a köztük levő kapcsolat nemcsak mélyülhet és nemesedhet, hanem el is romolhat. A házastársak esetében, akik a legkülönbözőbb okokból kifolyólag kényszerülnek sokat együtt lenni, ha megindul a viszony abnormissá válása, óriási mértékben elmégesedhet, és nagyon gyakran olyan jellegűvé fajulhat, hogy ez alól az egyén képtelen magát kivonni, és az esetek többségében fizikailag kényszerített részese lesz a veszekedésnek, marakodásnak.

A családi civakodások, veszekedések egy másik sajátos vonása, hogy *ezt az egyén érzelmileg sokkal nehezebben viseli el, mint egyéb területeken*. Ugyanis főleg a házasság előtt és a házasság kezdeti idejében mindenkinél kialakul egy olyan vagy — gyakran illúzió —, hogy az egyik legjobban szeretett és becsült egyénnek éppen a házastársnak kell lennie, akitől ugyancsak a megbecsülést és kedvességet várja el az ember. Amikor a későbbiek során éppen ez a házastárs lesz a veszekedések forrása is, az érzelmileg kellemetlen és káros hatás megsokszorozódik, és az ilyen jellegű veszekedés sokkal inkább elviselhetetlen lesz, mint a hasonló, de nem a házastársal folytatott civakodás, veszekedés. A házasság, a család mindenki életében az egyik leglényegesebb tényező, amelyre az emberek az életük, idejük és erejük nagy részét felteszik. Ha nem sikerül, ha rossz lesz, a kibárándultságon túl céltalanság, rászédettség és düh érzései is mint kísérő jelenségek megjelennek, és mindezek együttesen a házastárs felé irányulnak, mert hiszen miatta nem sikerült az élet megfelelően; és mint az előzőekben erre utaltunk, elvezethetnek öngyilkossághoz vagy a házastárs meggyilkolásához.

A családi élet elégtelenségei és zavarai nemcsak a házastársakra gyakorolnak káros hatást, hanem a család minden tagjára, de különösen a gyermekekre. Ezt egy aspektusban a fiatalkorú bűnözés kapcsán már érzékeltettük. A következő aspektus, amelyet ismertetni kívánunk, a válások vagy a felbomló családok káros hatása a gyermekekre. A káros hatás a gyermekekre vitathatatlan, ugyanis azt a gyermek mindig megsínyli; különösen érzelmileg, de legtöbbször értelmileg és anyagilag is. Mondanivalónk alátámasztása érdekében ismét a szaktudományok adataihoz fordulunk, adott esetben a gyakorlati pszichológia által feltárt tényeken keresztül kívánjuk véleményünket bizonyítani. Az MTA Gyermeklélektani Intézete évek óta részt vesz a válásokkal kapcsolatos gyermekelhelyezési ügyek eldöntésében, és ezáltal segítséget nyújt a bíróságoknak és elsősorban az elvált szülők gyermekeinek, az ún. „válási árváknak”. Ezen munka közben szerzett tapasztalatokat összegezi. *A felbomló család gyermeke* c. mű. A műben bizonyítást nyer az a tény, hogy a válások általában káros hatással vannak a gyermek személyiség-fejlődésére.

A társadalom erkölcsé, továbbá a gyermek személyiségének fejlődése szempontjából az egyik leglényegesebb meghatározó tényező a gyermeknek a szülőhöz való

egészséges érzelmi viszonya. Éppen ezért a vizsgálatok során nagy súlyt helyeztek ennek a feltárására. A gyermek—szülő viszony feltárásához az elvált szülők gyermekeinek vizsgálata közben az egyik eljárás az ún. „cicamese” volt. Ennek lényege: a pszichológiai vizsgálatnak alávetett elvált szülők gyermekeinek elkezdtek egy mesét mondani, amelyet a gyermeknek kellett folytatnia és befejeznie. A mese a következőképpen hangzott: „Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy cica-papa és egy cica-mama. Volt három cica-gyermekek. Először jól éltek és sokat játszottak a gyermekekkel, de aztán egyszer, kétszer, háromszor, majd nagyon sokszor összevesztek. Tudod milyenek a cicák, amikor haragosak? Fújnak, karmolnak, harapnak, kiabálnak. Egyszer azután a cica-papa és a cica-mama annyira összevesztek, hogy nem tudtak tovább együtt élni. Egyik el akart menni jobbra, a másik balra, de előbb el kellett döntenök, mi legyen a cicagyermekkel. Te mit gondolsz, mi lett velük? Most folytasd a mesét!”¹⁶

A mese folytatása több irányba és többféleképpen történt, ezek bemutatását mellőzzük, és csak egy oldalt emelünk ki, mégpedig a mesének azt a részét, hogy milyen lett a sorsa a cica-szülőknek. Ide vonatkozólag újból idézzük a mű szerzőjének szavait:

„A mi vizsgálati anyagunkban — az elvált szülők 167 gyermekénél — hússzor fordult elő a cica-szülők pusztulása. Együttélő szülők hasonló korú gyermekeinél is elvégeztük ezt a vizsgálatot 170 esetben. A szülők rendezett házassága esetén a pusztulásuk mindössze háromszor fordult elő. Ezeknél a gyermekeknél a szülők öregségükben haltak meg. Vizsgálati anyagunkban a szülők pusztulásának minőségét tekintve is változatos módzatokkal. Így pl. a szülők megsiratták az elhagyott és esetleg elpusztult gyermekeiket. Szégyenükben, elkeseredésükben lelkiismeret-furdalástól gyötörve, gyermekeik utáni bánatukban megdöglöttek, öngyilkosak lettek, vagy vadállatok cibálták szét őket, vagy az igazságtevő Hegyóriás egy üstben főzte meg és ette meg őket — feltételezésünk szerint — büntetésből.”¹⁷

Önmagában az a tény, hogy az elvált szülők gyermekeinél majdnem hétszer több esetben szerepelt a szülők pusztulása, mint a normális házasságban élőknel, sajnálatosan mutatja a gyermek érzelmi viszonyát a szülőkhöz. Márpedig közismert, hogy a gyermek megfelelő személyiségfejlődése nem képzelhető el csak normális érzelmi kötődés alapján. A válások és a családi perpatvarok ezt az érzelmi kötődést labilissá teszik, illetve az esetek nagy részénél szétrombolják. Ennek következtében olyan pszichikai állapot jön létre, amely elvezethet a személyiség káros irányú fejlődéséhez, neurózisukhoz, és mint az előzőekben erre utaltunk, a fiatalok bűnözéséhez. Magától értetődően, a válások nem mindig káros hatásúak a gyermek fejlődésére; hosszabb távon a válás a gyermek érdekét is szolgálhatja, de időleges zavarokat és személyiség-problémákat kiváltó hatása vitathatatlan. Felvetődhet egy olyan kérdés is (éppen a „cicamese” alapján), hogy az elvált szülők mit várhatnak a későbbiek során gyermekeiktől, amikor majd felnőttek lesznek, ha fiatal korukban a pusztulásukat tartották igazságosnak? Ha a válás következtében érzelmileg senkihez sem kötődő gyermekek a későbbiek során nem szeretik szüleiket és nem törődnek velük, arról döntő mértékben a szülők tehetnek.

A családi-házassági-nemiségi élet zavarainak, rendezetlenségeinek az említetteken kívül még számtalan káros következménye lehetséges. Többek között ilyen deviáns következmény az egyénre az *alkoholistává válás*. Az alkoholizmus nemcsak az egyén életének egyik legsajnálatosabb és legrombolóbb jelensége, hanem a tár-

¹⁶ Lantosyné dr. Dabas Erzsébet: *A felbomló család gyermeke*. Bp. 1965, Akadémiai K. 24—25. l.

¹⁷ Uo. 29. l.

sadalomnak is igen sok problémát, bajt, gondot okoz. Az alkoholizmus gátolja a normális munkavégzést, lehetetlenné teszi a másokhoz való természetes, egészséges emberi viszonyt, elzúleszti az egyént, és nagyon gyakran az egészségi és morális tönkretétel mellett a bűnözéshez is elvezet. Mint minden jelenség létrejöttében, úgy az alkoholizmus kialakulásában is az okok és a tényezők tömkelege játszik közre. A tapasztalatok alapján azt látjuk, hogy a kiváltó tényezők között az esetek nagy részében megtalálható a családi-házassági-szexuális élet megbolygatottsága, rendezetlensége. Az emberek nem jelentéktelen része éppen családi-házassági problémái miatt lesz alkoholistává. Különösen a nőkre vonatkozik ez, akiknél az alkoholistává válást a leggyakrabban a családi-házassági élet elégtelenségei okozzák.

Ugyancsak a családi-házassági és a szexuális élet elégtelenségeiből fakadó deviáns következményekhez sorolhatjuk a *neurózisok* és a különböző *pszichózisok* egy részét is. Az ideg- és elmegyógyászatban régóta közismert, hogy a családi-házassági, de a szexuális élet rendellenességei is elvezethetnek súlyos ideg- és elmebántalmakhoz. Egy reprezentatív statisztikai felmérés, amelynek keretében 1962-ben 4698 személy elme-idegbetegségekre vonatkozó adatai kerültek felvételre (a betegek 13,3%-ot tették ki), azt mutatja, hogy a családi-házassági élet zavarai, különösen a válások ilyen vonatkozásban nagymértékben káros hatásúak.¹⁸

„Az elme-idegbetegek *családi állapota* szerinti összetétele eltér a hasonló korú népességen belüli megoszlásoktól. A különbség elsősorban az elváltaknál számottevő, arányuk a népességénél jóval kedvezőtlenebb; a férfiaknál több mint hat-, a nőknél pedig négyszerese a megfelelő korú férfi és női népességen belüli aránynak. Míg ezer házas családi állapotú férfi és nő lakosra egyaránt négy gyógyintézeti felvétel jutott, addig ezer elvált férfira 31, nőre pedig 17.”¹⁹

Az elvált férfiak között tehát hatszor, az elvált nők között pedig négyszer több azon betegek száma, akik ideg- és elmebetegségekben kezelésre szorulnak. Ha az ideg- és elmebetegségeket kiváltó okok sorában a családi konfliktust, mint közvetlen kiváltó tényezőt vizsgáljuk, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy 100 beteg közül 7,1 személy vált betegé ilyen okok következtében.²⁰ Azonban ennél jóval több megbetegedett esetén játszik közre a családi konfliktus, mégpedig más egyéb hatásokkal összefonódva, és így az ezen területen fellépő problémák az egyik leglényegesebb kiváltó okot adják; különösen akkor igaz ez, ha az elváltakat is, mint családi-házassági problémákkal küszködőket tekintjük.

Ehhez hozzá kell tennünk azt is, hogy a betegségek sorában az utóbbi időben részben a gyors technikai fejlődés, részben pedig az ugyancsak gyors társadalmi fejlődés következtében az elme-idegbetegségek nagymértékben fokozódtak. A gyors technikai és társadalmi fejlődés, mint kiváltó ok sajátos módon kapcsolódik a családi-házassági és szexuális élethez. A gyors fejlődés, azon túl, hogy az élettémpó felgyorsulásával fokozott megterhelést ró az idegrendszerre, ellentmondásba kerül a család, a házasság és a szexualitás szférájával. Ez az ellentmondás úgy keletkezik, hogy a technika és a társadalmi viszonyok gyors átalakulása megváltoztatja az emberek életmódját, gondolkodásmódját, ismeretanyagát, elképzelését a világról stb. A változások a társadalom és az ember életének minden területén végbemennek, így a családon belül is, azonban a családon belüli változások messze mögötte maradnak az egyéb területeken bekövetkezett változásoknak, lévén a család a társadalom egyik legkonzervatívabb eleme. Így ellentmondás alakul ki — és gyakran igen nagymérvű — az emberek családi-házassági-szexuális élete és társadalmi élete

¹⁸ *Statisztikai Szemle*, 1966. júl. 699—700. l.

¹⁹ Uo. 706. l.

²⁰ Uo. 712. l.

között, és ez az ellentmondás mindig az egyént terheli. Az ellentmondást csak fokozza a közvélemény ellentmondásossága is; ugyanis a közvélemény döntő mértékben maradi, konzervatív, a régi korok „hasznos” nézeteit őrzi, és csak kisebb mértékben tartalmaz korszerű, a technika és társadalmi haladással harmóniában álló nézeteket.

Érdekes módon terheli ez az ellentmondás a *fiatalokat a szexualitás területén*. A közvélemény jelentős része — megőrizve a régi felfogást — pl. szembelyezkedik a fiatalok házasság előtti nemi kapcsolataival; míg egy másik hányada, bizonyos mértékig a hivatalos közvélemény is, megengedhetőnek tartja. Így a család, a szülők az iskola az ilyen jellegű kapcsolatokat általában elítéli, de ugyanakkor ezzel szemben olyan tényezők hatnak, mint a nemi érés meggyorsulása a fiataloknál, a korszerűség általános társadalmi trónraemelése — ahogy a fiatalság értelmezi: ez minden régi felszámolását jelenti —, továbbá a művészet és a szórakoztató ipar szexuális túlfűtöttsége, amelyek szinte szuggerálnak a szexuális tevékenységre. Ezek együttesen feszültségeket, ellentmondásokat szünek a fiataloknál. Az ellentmondások megoldása ezen a területen mindig konkrét, egyedi, és a megoldás, amely mindig harc útján megy végbe, az egyén idegrendszerét terheli, ott vált ki káros következményeket, idegrendszeri és pszichikai bántalmakat.

Végül még egy vonatkozásban kívánunk röviden utalni a családi élet zavaraiból bekövetkező deviáns jelenségekre, ami talán kuróziumnak tűnhet, de aminek a hatásai igen komolyak lehetnek. Konkrétan az *autóbalesetekről* van szó. Az autóbalesetek statisztikái azt mutatják, hogy a családi stb. problémák figyelmetlenséget, szabálytalan vezetést és igen gyakran baleseteket idéznek elő. Az Egyesült Államokban közkezen forog a feleségek számára előírt tilparancsolat arra az esetre, ha férjükkal egy kocsiiban utaznak és a férj vezet. A tilparancsolat többek között megtiltja a feleségnek, hogy figyelmeztessék férjüket az óvatos vezetésre, a gyorsajtás mellőzésére stb., mert mint a tapasztalat mutatja, ez csak idegesíti a férjeket, aminek figyelmetlen vezetés, baleset lehet a következménye. Pregnánsan mutatkozik meg a családi élet zavarainak a közlekedésre gyakorolt káros hatása pl. az elváltak esetében. A *Magyarország* c. hetilapban ezzel kapcsolatban az alábbiakat olvashatjuk:

„Arra természetesen már senki sem vállalkozik, hogy kidolgozza a módszert, amivel megakadályozható lenne az elvált emberek okozta gépkocsibalesetek viszonylag nagy száma. Tapasztalati tény ugyanis, hogy a családi állapot szerint a baleset okozók között az elváltak állnak az élen, kevesebb szerencsétlenségért felelősek az özvegyek, vagy nőtlének és hajadonok, viszonylag legóvatosabban pedig a házasságban élő gépkocsivezetők viselkednek az országúton.”²¹

A családi-házassági-szexuális viszonyokból fakadó deviáns jelenségek listáját még tovább bővíthetnénk, sőt a meghatározott vonatkozású zavarokat is tovább lehetne taglalni. Ezt azonban nem tesszük, mert nem célunk ezen zavaroknak még általános és vázlatos bemutatása sem. A deviáns vonatkozások és elégtelenségek, valamint az ezzel kapcsolatos káros következmények bemutatása — mint erre már máshol is utaltunk — azt a célt szolgálja, hogy bizonyos mértékig érzékeltesse azt a szerepet, amelyet az emberi életnek ez a szférája az egyén életében játszik; végső soron azt, hogy a családi-házassági-nemiségi viszonyok az egyén életének és ezen keresztül a társadalom életének is az egyik lényegesebb szféráját jelentik, ahol számtalan megoldásra váró probléma van, amely problémák mellett szótlanul (a problémákat elhallgatva és figyelmen kívül hagyva) nem mehetünk el.

A bemutatott: deviáns következményekkel kapcsolatban felvetődhet egy olyan kérdés, hogy ezek a kihatások — öngyilkosság, gyilkosság, fiatalkorú és felnőttkori

²¹ *Magyarország*, 1967. 2. sz. 23. l.

bűnözés, ideg- és elmebetegségek stb. — túlságosan extrém jellegűek, a társadalomnak csak egy kis részét érintik, éppen ezért mennyire szolgálhatnak alapot általános következtetések levonására a családi-házasság-nemiség és az egyén kapcsolatát illetően? Valóban, a vázolt káros kihatások extrémítását nem lehet letagadni, de ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy az extrém, szélsőséges esetek társadalmi következményei igen súlyosak. Továbbá igaz, hogy a fentebb említett területen előforduló negatív hatásokból kifolyólag csak kevesen lesznek öngyilkosok, idegbetegek stb., de igen nagy azoknak a száma, akiknél ugyan nem következnek be ezek a jelenségek (mert az esetek túlnyomó részében nem is ezek a következmények), de nagyon gyakran előidéznek súlyos problémákat, gondokat, amelyek az egyén idejének, energiájának nagy részét felemésztik.

Az érintett problémák, elégtelenségek — azon túl, hogy megfelelő plaszticitással érzékeltetik a család-házasság-nemiség szerepét az ember életében — kapcsolódnak a humanizálódás folyamatához is. A humanizálódásnak ugyanis van egy olyan vonatkozása, hogy az embernek fel kell számolnia, meg kell szüntetnie azokat a tényezőket és elégtelenségeket, amelyek gátolják tevékenységét, idegen hatalomként állnak vele szemben, uralkodnak rajta. Azok a zavarok, amelyek az ismertetett szférában létrejöhetnek, ilyen jellegűek, éppen ezért megszüntetésük, illetve az őket kiváltó okok megszüntetése elengedhetetlen feltétele a további, még nagyobb fokú humanizálódásnak, vagy más szemszögből megfogalmazva: a dehumanizálódás egyre nagyobb mérvű kiküszöbölésének.

Az adott problémakör szoros szálakkal fűződik az emberi szabadság megvalósításához is. Az emberi szabadság marxista értelmezésének az az alapvető tartalma, hogy az ember uralkodik a körülményei felett, megszabja és irányítja az eseményeket. Minden olyan esetben, amikor a körülmények uralkodnak az emberen, végső soron a szabadság szenved csorbát, a vakon ható szükségszerűségek kerekednek felül. A szabadságnak, mint folyamatnak a megvalósításához az egyik fontos előfeltétel a szükségszerűségek, illetve az azokat kiváltó okoknak a felismerése, és az ezen felismerésen alapuló, hozzáértő döntés. A szabadság megvalósításával kapcsolatban legtöbbször csak a természeti és társadalmi (gazdasági, politikai stb.) szükségszerűségekre, ezek felismerésére és ezek feletti uralomra szokás gondolni, holott az egyén életének is vannak olyan szükségszerűségei, amelyek szembefordulhatnak az egyénnel, annyira elviselhetetlenné teszik az ember életét, hogy az ember képtelen ezekkel megbirkózni, inkább eldobja az életét is. Így tehát ezek felismerése, feltárása és megzabolázása egyik lényeges feltétele a szabadság és a humanizálódás megvalósításának.

L. Horuczi

TO THE PROBLEMS OF DEVIANT PHENOMENA OF FAMILIAL—CONJUGAL—SEXUAL CONNECTIONS

Family—marriage—sexuality belong to the substantial components of human life. The author examines in his study in what extent the above mentioned relations contribute to the birth of deviant phenomena. The study is about the notion of deviancy, about the importance of its research and about concrete deviant phenomena deriving from the troubles of family—marriage—sexuality. Accordingly, the author shows how the suicides, juvenile delinquency, crimes against persons, nerve and mental disorders attach to the troubles of the family and of sexuality. At the end of the study the author gives utterance to the point of view that the deviant effects of the family and sexuality are very important, their solving and elimination are the fundamental conditions of humanization of the society and of the realization of liberty.